

ORTA DOĞU'DA DARBELERİN ARKA PLANI: MISIR ÖRNEĞİ¹

Muhammet Cemal ŞAHİNOĞLU²

Ahmet ATEŞ³

Öz

Orta Doğu'da demokrasi sorunsalı yıllardır tartışılan konuların başında gelmektedir. Orta Doğu'ya dair yapılan analizlerin çoğunda gelişemeyen demokrasi kültürü bölgede cereyan eden çatışmaların/savaşların/krizlerin temel faktörü olarak görülmektedir. Batının çıkar merkezli politikaları Orta Doğu'da demokrasi kültürünün gelişmemesinin en önemli sebebidir. Nitekim Batının sömürge politikaları başta Mısır olmak üzere Orta Doğu toplumlarında demokrasi kültürü ve demokratik kurumlarının gelişmesini engellemiştir. Sömürge döneminde batı tarafından Orta Doğu siyasal sistemlerinde başlatılan yapısal bozukluklar sömürge sonrasında devam etmiştir. Sömürge sonrasında modern orduların kurulması ile ordu siyasal sistemde önemli bir saygınlık elde etmiş ve sosyal reformlar ve milliyetçilik karşısında direnç gösteren monarşileri rüşvet ve yozlaşma gerekçesiyle darbe yaparak-yaptırarak devirmişlerdir. Uluslararası aktörlerin Mısır ordusu ile doğrudan kurduğu ilişkiler ordunun ülkede ekonomiden siyasete tüm politikaları kontrol eden bir karteğe dönüşmesine neden olmuştur. Ordunun ülke yönetimindeki kontrolünün bitti denildiği bir noktada demokratik seçimlerle Cumhurbaşkanı seçilen Muhammed Mursi, askeri darbe ile iktidardan indirilmiştir. Çalışmada Orta Doğu coğrafyasında yaşanan demokrasi sorunsalı Mısır özelinde iç ve dış nedenler bağlamında incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Orta Doğu, Orta Doğu'da Demokrasi, Mısır, Orta Doğu'da Darbe, ABD

1 Makale geliş tarihi: 14.12.2016 Makale kabul tarihi: 25.01.2017

2 Doktora Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü; Arş. Gör. Şırnak Üniversitesi, e-mail: mcsahinoglu@gmail.com

3 Doktora Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü.

The Background of Coups in the Middle East: The Case of Egypt

Abstract

The democracy problematic has been the main debate in Middle East for years. In most of assessment to express situation of Middle East, unimproved democratic culture is seen as the basic element of /clashes / crisis/wars occurring in the region. Sordid policies of the West are main factors which impede to impoverish culture of democracy in the region. Thus, imperialist activities of the West in first obscured progress of democratic culture and institutions in Egypt and later other Middle East societies. Structural disorders launched by the west in colonial times, also continued in post-colonial term. In post-colonial times with constitution of modern armies, they obtained significant prestige in their political systems and toppled all monarchies which resisted to social reforms and nationalism by resorting to military coup on the account of corruption and corruption. Direct relationship of international actors with Egypt's army turned the army a cartel controlling all policies from politics to economy. When it is said " the power of army over politics is over " elected president Mohammed Morsi was toppled by army. In this work democracy problem happening in Middle East geography have been viewed in the context of interior and exterior causes of Egypt.

Keywords: The Middle East, Democracy in the Middle East, Egypt, Coup in the Middle East, USA

Giriş

Batılı ülkeler çoğu İslam ülkelerini/toplumlarını demokrasi ve insan hakları konusunda fırsat buldukça eleştirmektedir. Fakat Orta Doğu'nun petrol zengini ülkelerindeki diktatörlere göz yumdukları hatta destekledikleri saklı değildir (Köse, 2009, s. 13). Dolayısıyla İslam dünyasında demokrasinin gelişmesi konusunda Batılı ülkelerin çokta samimi olmadıkları ortaya çıkmaktadır. 1991 yılında Cezayir'de İslami değerleri temsil eden İslami Selamet Cephesi (FIS) seçimleri kazanmasının ardından ordu yönetime el koyduğunda, bunu destekleyen ülkelerin başında demokrasinin beşiği olarak ifade edilen Fransa vardı. 2006 yılında Orta Doğu'nun belki de en demokratik seçimlerini HAMAS'ın kazanması sonucu Filistinlilerin cezalandırılması için ablukaya başlayan ülke Orta Doğu'nun sözde en demokratik ülkesi İsrail'di. 2013 yılında Mısır'da yapılan demokratik seçimlerde Müslüman Kardeşler'in adayı Muhammed Mursi'ye Abdülfettah el-Sisi önderliğinde yapılan darbeyi açıkça desteklemekten çekinmeyen ülkeler yine Batılı ülkeler olmuştur. Batı'nın "beyaz adamın yükü" olarak tanımladığı ötekini medenileştirme/modernleştirme misyonu genelde İslâm coğrafyası özellikle Orta Doğu halklarında bir hakkın tezahürü olarak görülmüştür.

Çalışma Orta Doğu genelinde, Mısır özelinde Batının tüm dünyaya sürekli dayattığı demokrasi olgusunun neden işleyemediğinin iç ve dış faktörlerden bağımsız ele alınamayacağını açıklamaya yöneliktir. Çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Öncelikle Orta Doğu kavramının ortaya çıkışı, bölgenin sınırları ve stratejik önemi ele alınmıştır. Ayrıca Batı'nın Osmanlı Devleti'nin yıkılışı sonrası bölgeye yönelik müdahale süreci anlatılmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde örnek çalışma olarak Mısır Devleti'nin son dönemde yaşadığı darbe sürecine neden olan iç ve dış faktörler ele alınmıştır. İç faktörlerin analiz edilebilmesi için darbeleri teorik yaklaşımlar ile ele alan çalışmalardan yararlanılmıştır. Bu bağlamda Thompson ve Nassif'in darbelerin nedenlerini açıklamak için kullandığı konum ve kaynak ilişkisi iç faktörlerin anlaşılmasında

önemli teorik yaklaşımlar olmuştur. Bu kapsamda konum-kaynak ilişkisi Mısır ordusunun dünya görüşü, ordunun kurumsal çıkarları, ordunun yeni yönetici sivil elitlere bakış açısı ve ordu ile kurulan demokratik hükümet arasındaki güç ilişkisi üzerinden incelenmiştir. Dış faktörler kapsamında bölgesel ve küresel aktörlerin darbedeki rolü tartışılmıştır. Bu çerçevede İsrail ve Arap monarşilerinin güvenlik algılamalarında yaşanan değişimler, İran ile yeniden inşa edilmeye çalışılan ilişkiler ve son olarak ABD'nin bölgeye yönelik politikaları dış faktörler kapsamında tartışılan konulardır.

Orta Doğu Neresi?

Son yarım yüzyıldır en çetin çatışmaların yaşandığı Orta Doğu (Nye & Welch, 2010, s. 295) dünyanın kadim kültürlerinin ve yerleşim merkezlerinden biridir. Bölge insanlık tarihi boyunca önemini korumuş ve tarihte birçok mücadelenin merkezi olmuştur (Çevik, 2005, s. 13). Orta Doğu kavramı sömürgeci güçler tarafından türetilmiştir. Sadece kavramsal değil, coğrafik olarak da Orta Doğu'nun sınırları ve yapısı sunidir. Bu sınırlar 1916 yılında İngilizler ve Fransızlar arasında imzalanan Sykes-Picot anlaşmasına dayanmaktadır (F. Gerges, 2014, s. 37). Günümüz Orta Doğu sınırlarının çizimi 1921 yılındaki Kahire Konferansında İngiliz sömürgeler bakanı Winston Churchill başkanlığında toplanan uzmanlarla gerçekleştirilmiştir (Kışlakçı, 2011, s. 22; Dursun, 2003).

Orta Doğu kavramı her ne kadar XX. yüzyılın başlarında İngilizler tarafından yaygınlaştırılmış olsa da (Turan, 2003, s. 15) ilk kez 1902 yılında Amerikalı Jeopolitikçi Alfred Thayer Mahan (1840-1914) tarafından icat edilmiştir. Mahan'a göre bölge, Basra Körfezi'ndeki deniz stratejisi için oldukça önemli olan Arabistan ve Hindistan toprakları arasındaki bölge için kullanılmıştır (Lewis, 1994, s. 3; Hathaway, 2016, s. 30). Mahan'ın ardından İngiliz gazetesi The Times yazarı Valentine Chirol, Basra Körfezi'nin stratejik önemini, Almanya tarafından inşa edilmesi planlanan Bağdat demiryolunun İngilizlerin bölgedeki çıkarlarına zarar

vereceğini belirten yazılarında kullanmıştır. “Orta Doğu’nun Problemleri” başlığı ile yazdığı yazılarında kavramın benimsenmesini sağlamıştır (Lockman, 2013, s. 158).

İngilizler başta olmak üzere Batılı ülkeler XVI. yüzyıldan itibaren Hindistan ve Çin’e ulaşabilmek için yeni yollar aramaya başladılar. Keşfedilen yollar çok uzak ve meşakkatliydi. En kısa yol Osmanlı topraklarından geçmekteydi. İngilizler, seyahatleri esnasında Hindistan ve Çin ülkelerine Uzakdoğu adını verdiler. Osmanlı içinde daha yakın olması nedeniyle Yakındoğu tabirini tercih ettiler. Fakat bölgedeki yeni hedefler için Yakındoğu kavramı yeterli görülmedi (Özey, 2009, s. 2). İngilizler tarafından Osmanlı Devleti’ni içeren bölgeyi açıklamak için kullanılan Yakın Doğu kavramının yetersizliği düşüncesiyle Orta Doğu kavramı icat edilmiştir (Çevik, 2005, s. 14). Batı merkezli düşüncenin açık bir yansımasıdır (Turan, 2003, s. 15). Bu düşüncenin en temel nedeni de Batının kendisini dünyanın merkezine koyarak kürenin diğer bölgelerini kendisine göre konumlandırmasından başka bir şey değildir. Zira bölge sadece Batı Avrupa dikkate alındığında “orta” ve “doğu”dur (Lockman, 2013, s. 159).

Osmanlı döneminde bu coğrafya için Maşrik tabiri kullanılmaktaydı. Bugünkü merkez Orta Doğu; Hicaz, Filistin, Suriye ve Irak coğrafyası Maşrik bölgesidir. Mısır’ın batısında yer alan bölgede Mağrip olarak ifade edilmekteydi (Akgün, 2015, s. 317).

Orta Doğu olarak tanımlanan coğrafyanın hangi ülkeleri kapsadığı konusunda tam bir mutabakat yoktur. Kimilerine göre Orta Doğu; İran, Afganistan, Pakistan, Türkiye, Mağrip ülkeleri⁴, İsrail ve Arap ülkelerinden oluşur. Kimileri de İran, Pakistan, Afganistan, Türkiye ve İsrail’i hariç tutarak bir Orta Doğu sınırı çizer. Bazılarına göre Orta Doğu; İslam dünyasının geniş topraklarını batıda Fas, doğuda Hindistan, Rusya ve Türkistan’ı içermektedir. Yine bazıları Orta Doğu’yu coğrafi alandan çok

4 Cezayir, Libya, Moritanya, Fas, Tunus, Batı Sahra.

psikolojik bir bölge olarak görmektedir (F. A. Gerges, 1991, s. 209).

Orta Doğu'nun Stratejik Önemi

Asya ile Avrupa'nın, Asya ile Afrika'nın, Karadeniz, Akdeniz ve Hint Okyanusu'nun bağlantı noktası olan Orta Doğu, kayıtsız kalınamayacak jeopolitik merkez konumundadır. Bu konumu bölgeyi tarihin her döneminde stratejik bir coğrafya haline getirmiş aynı zamanda birçok mücadelenin de merkezi yapmıştır. Doğu ile Batıyı birbirine bağlayan ticaret yollarına sahip olan Orta Doğu; Nil, Dicle ve Fırat gibi nehirlerin yanında Süveyş Kanalı ve Hürmüz Boğazı gibi önemli su yollarını bünyesinde barındırmaktadır (H. İ. Yılmaz, 2016, s. 101).

Orta Doğu'yu diğer bölgelerden ayıran en önemli özelliklerden biri de jeokültürel tarihsel derinliği bünyesinde barındırmasıdır. İnsanlığı etkileyen en köklü kültürel, düşünsel ve dini açılımlar bu bölgede ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla bölgenin stratejik analizlerinde jeokültürel yapı en temel unsurlardan biridir (Davutoğlu, 2001, s. 327). Dünyanın üç temel evrensel dini bu bölgede doğmuştur. Mısır, Filistin ve Hicaz bu dinlerin doğduğu, geliştiği ve bu bölgeden dünyayı etkisi altına aldığı kutsal beldelere sahiptir. Bu nedenle Orta Doğu tüm dünyanın gözlerini üzerinden alamadığı stratejik bir noktadır (Dursun, 2005, s. 1241).

Bölgeyi günümüzde önemli kılan unsurlardan biri kara altın olarak tanımlanan petrolün bulunmasıdır. Orta Doğu'nun dünya petrol rezervlerinin üçte ikisine sahip olması (%67) ve petrolün çıkarılış maliyetinin diğer bölgelere göre oldukça ucuz olması, bu coğrafyayı enerji kaynaklarını kontrol etmek isteyen büyük güçlerin ilgi merkezi haline getirmiştir. Enerji kaynaklarını ve enerji nakil hatlarını elinde tutmak isteyen büyük devletler için Orta Doğu mutlak hâkim olunması gereken bir bölgedir (Turan, 2003, s. 29). Fakat Orta Doğu gibi bir bölgeyi salt petrol açısından değerlendirmek eksik bir bakış olacaktır. Bölge antik dönemden günümüze tarım potansiyeli ve ticaret geçiş hattı olması bakımından da

stratejik bir konuma sahiptir. Tarım potansiyeli ve geçiş noktası olması bölgeyi uluslararası ekonomi-politik açıdan Afroavasya anakıtası içinde yer alan tüm ulaşım ve ticaret yollarının bölge ile doğrudan ya da dolaylı bağlantılı olmasıdır (Davutoğlu, 2001, s. 332).

Halford Mackinder (1861-1947) tarafından ortaya atılan Kara Hâkimiyet Teorisi'ne göre Doğu Avrupa'ya hükmeden Avrasya'nın merkezinde bulunan Heartland'a hâkim olur. Heartland'a hükmedende önce İç Hilal ya da Rimland'a hükmeder. Sonra da Dış Hilal'e yani tüm dünyaya hükmeder. Mackinder'in teorisine göre Orta Doğu Rimland kuşağında yer almaktadır. Nicholas J. Spykman'ın (1893-1943) Kenar Kuşak Teorisi'nde hâkim güç Heartland değil Dış Hilal üzerindeki ülkelerdir. Bu ülkelerin başında da ABD gelmektedir. Lakin Heartland'a ulaşmak için İç Hilal ele geçirilmelidir. İç Hilal'in merkezinde de yine Orta Doğu denilen bölge yer almaktadır. Alfred Mahan (1840-1914) tarafından ileri sürülen Deniz Hakimiyet Teorisi de Orta Doğu coğrafyası düşünüldüğünde önemli bir merkez haline gelmektedir. Teoriye göre güçlü deniz gücüne sahip olan dünya hakimiyetini elinde tutar (Özey, 2009, ss. 15-17). Dolayısıyla deniz jeopolitiği açısından da bölge Afroavasya stratejilerinin merkezinde yer almaktadır. Hem İngiltere hem de ABD'nin deniz gücü ağırlıklı politikaları için Orta Doğu hem karşı güce terkedilmemesi gereken hem de Avrasya içlerine yönelik stratejiler için elde tutulması gereken konumdadır. Dünyada en önemli dokuz stratejik deniz seyir yolunun beşi doğrudan (İstanbul ve Çanakkale boğazları, Süveyş Kanalı, Aden ve Hürmüz geçişleri) biri de dolaylı (Cebelitarık) olarak bölgede yer almaktadır (Davutoğlu, 2001, ss. 325-326).

Kendi dönemlerinin süper gücü olarak kabul edilen tüm devletler bölgede hakimiyetlerini güçlendirirken aynı zamanda bölgeyi yönlendirmeye çalışmışlardır. Emeviler, Abbasiler, Selçuklular, Osmanlılar, II. Dünya Savaşı öncesi İngiltere ve Fransa, savaş sonrası da ABD ve SSCB bölgede etkin olmaya çalışmışlardır. Dolayısıyla bu devletlerin dünyaya hakimiyet

sağlamak adına kendi stratejilerini bölgede tesis etmeleri egemenlikleri ile doğru orantılı olmuştur (Dursun, 2005, ss. 1240-1241). Sonuçta dünya politikalarında hâkim devlet olmak için Türkiye'nin de içinde bulunduğu Orta Doğu coğrafyası kontrol altına alınmalıdır. Orta Doğu'da halen devam eden çatışmalar, savaşlar, krizlerde yer alan aktör çeşitliliği ve karmaşıklığı ele alındığında bölgenin jeopolitik önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Dostlukların ve düşmanlıkların her an değişebildiği bu coğrafya, gelecekte de dünya siyasetini belirleyecek bir alan olarak görülmektedir.

Orta Doğu'nun Emperyal Tecrübesi

1914-1922 yılları arasında Orta Doğu'nun geleceği ile ilgili kararların verildiği masada sadece Avrupalılar ve Amerikalılar bulunmuştur. Bu dönem Orta Doğu'nun kolonyal işgalinin başlangıcına denk gelirken, coğrafyanın sınırlarının da Avrupalılar tarafından çizildiği bir dönem olmuştur. I. Dünya Savaşı sonrası boş bir haritada sınırları bizzat İngilizler tarafından çizilen Irak ve Ürdün, tamamen İngiliz buluşudur. Suudi Arabistan, Kuveyt ve Irak sınırları yine 1922 yılında bir İngiliz memur tarafından çizilmiştir. Suriye ve Lübnan'da Müslüman ve Hristiyan toplumlar arasındaki sınır Fransa, Ermenistan ve Sovyet Azerbaycan'ı sınırları da Sovyetler tarafından belirlenmiştir (Fromkin, 2013, s. 16).

Osmanlı'nın yıkılışı sadece bir devletin sonu anlamına gelmemiştir. Ayrıca 400 yıl boyunca Orta Doğu coğrafyasında yaşayan halkların siyasal, toplumsal ve dini düzeninde sonu olmuştur. Arap coğrafyası İngiliz ve Fransız hakimiyetinde şekillenmiştir. Osmanlı sonrası bölge beş yeni devlete bölünmüştür.⁵ II. Dünya Savaşı'nda bölgedeki İngiliz-Fransız hakimiyeti devletlerin savaş sonrası bağımsızlıklarını kazanmasıyla görecede olsa azalmıştır (Cleveland, 2008, ss. 188-195). Lakin bölgede sadece kolonyalizmin şekli değişmiştir. Neo-kolonyalizm olarak nitelenen bu yeni dönemde, Müslüman ülkeler Batı'nın siyasi değerleriyle yönetilmekte ve siyasi ideoloji noktasında kâmil bir bağımsızlıktan

5 Bu ülkeler; Suriye, Lübnan, Filistin, Irak ve Ürdün'dür.

mahrum durumdadırlar. Batılı felsefi ve siyasi kaynaklara dayanan yönetim düzenlerinde anayasalarda kullanılan İslam tabiri (İslâm Cumhuriyeti) veya İslâmî kanunlar bile zahirî bir durum arz etmektedir (İzzeti, 2014, ss. 27-29).

1979 İran Devrimi, 1980-1988 arasında yaşanan İran-İrak Savaşı, I. Körfez Savaşı, Irak-Kuveyt Savaşı, II. Körfez Krizi ve 2003 yılındaki Irak'ın işgali gibi olaylar dünya kamuoyunun sürekli bölgeye odaklanmasına neden olmuştur. Aynı zamanda bölgenin enerji merkezi olması dünyanın diğer bölgelerine nazaran Orta Doğu'yu stratejik anlamda çıkarların savaşı haline getirmiştir. Bölge bu nedenle her ne kadar periferik görüntü verse de stratejik öneminden dolayı merkez olarak kabul edilmektedir (Arı, 2004, s. 71).

1922'den itibaren resmi olarak Milletler Cemiyeti günümüz Orta Doğu ülkelerinin tamamını İngiltere ve Fransa'nın manda yönetimi altına vermiştir. 1936'dan itibaren de ABD Sykes-Picot antlaşmasını kabul etmiştir. Böylece Amerika, Batı merkezli küresel sistemin ana merkezi haline gelmiştir. İngilizlerden devraldığı Orta Doğu politikalarına oyuncu değiştirerek XX. yüzyılda da devam etmiştir. Orta Doğu ülkelerinin kaderi dünyanın diğer bölgelerindeki ülkelere göre farklılık arz etmektedir. Çünkü büyük devletler bölgedeki ülkeleri kendi başlarına bırakmamıştır. Sözde bağımsızlık tanınan Orta Doğu ülkeleri neokolonializm denen yeni bir formatla Batı'nın kontrolündeki düzene uygun bir şekilde devam etmiştir/etmektedir (Akgün, 2015, ss. 321-322).

İtilaf devletleri savaş esnasında kendilerine tabi uluslara vaat ettikleri self determinasyon hakkını büyük ölçüde yerine getirmiştir. Savaş öncesinde Avusturya-Macaristan, Rusya veya Almanya imparatorlukları tarafından yönetilen Polonya, Çekoslovakya, Macaristan, Letonya, Litvanya ve Estonya gibi topraklarda bağımsız, yeni ulus-devletlerin kuruluşuna izin vermişlerdir. Lakin Arapların bağımsızlığını destekleme

konusundaki sözlerini tutmamışlar, aksine İngilizler Irak, Filistin ve Ürdün'ü, Fransızlarda Suriye ve Lübnan'da manda yönetimlerine devam etmişlerdir (Lockman, 2013, ss. 161-162).

II. Dünya Savaşı sonrası İngiltere ve Fransa her ne kadar bölgede kendi kurdukları sistemi devam ettirseler de savaş sonrası eski güçlerini yitirmişlerdir. Bölgenin kaderini belirleyen sömürgeci güçler Orta Doğu'dan çekilirken yerini ABD'ye bırakmıştır. Stratejik çıkarlar ABD'yi bölgeye çekerken paralel biçimde ABD Orta Doğu'daki etkisini gün geçtikçe arttırmıştır. Orta Doğu'ya ABD'nin dahil olmasının en önemli nedenlerinden birisi Soğuk Savaş ortamında SSCB'nin bölgede istenmemesidir. İki kutuplu sistemde "özgür" dünyanın lideri olan ABD, stratejik çıkarların tehlikeye girmemesi adına bölgeye dahil olmuştur. Ayrıca 1930'larda Suudi Arabistan'da Amerikan şirketlerinin petrol bulması, ABD'nin bölgeye dahil olmasının bir başka nedenidir.

Soğuk Savaş zamanında ABD'nin Orta Doğu politikası üç temele dayanmıştır. Sovyet nüfuzunun yayılmasının engellenmesi, enerji rezervlerine ulaşımın ve naklinin garanti altına alınması, son olarak da 1948'de kurulan İsrail'in güvenliğinin sağlanmasıdır (Brown, 2003, s. 59). Ayrıca Orta Doğu'da ABD/Batı kendileri ile ilişkileri iyi olan devletlerin rejimlerinin de korunması için gerekli tedbirleri almıştır. Örneğin bölgede ABD/Batı'nın çıkarlarına yönelik herhangi bir tehditte devreye girilmiştir. Tıpkı İran'da olduğu gibi. Demokratik yollarla seçilen Muhammed Musaddık 1953 yılında, ABD ve İngiltere'nin desteklediği bir darbe ile devrilmiştir (Kinzer, 2016, ss. 190-193).

Orta Doğu'da İngiltere ve Fransa'nın bıraktığı boşluğu ABD ve SSCB doldurmuştur. Bölge Soğuk Savaş bitene kadar iki süper güç arasında çatışmalara sahne olmuştur. Orta Doğu, Doğu Bloğu'nun yıkılmasının ardından tek güç kalan ABD'nin Avrupa Devletleri'ni arkasına alarak bölgeyi tek başına yönlendirdiği bir merkez haline gelmiştir. 9/11 olayları

sonrası Afganistan ve Irak'ın işgali, bölgede ABD hakimiyetini iyice perçinledi (Turan, 2003, s. 32).

Büyük güçlerin bölgeye yönelik izlediği politikalar, Orta Doğu toplumlarının siyasi hayatını büyük oranda etkilemiştir. Ancak bunlar yalnız başına bölgede ortaya çıkan darbelerin nedeni olmamıştır. Sömürge döneminde anayasal kural koyucuların dış güçler tarafından ülkeye empoze edilmesi sonucu güçlü geleneksel kurumlar oluşmamıştır. Dış güçler sömürgelerden çıktıktan sonra Orta Doğu devletleri, 1950-1960 yılları arasında kurumsal zayıflığın panzehiri olarak, askeriye'nin güçlendirilmesini savunan teorileri kendileri için rehber kabul etmişlerdir. Böylece hükümetlerin zayıflıklarını giderecek bir kurum olarak modern ve güçlü ordular inşa etmeye başlamışlardır. Bu sürecin sonunda subaylar endüstrileşme ve teknolojiye karşı daha hassas hale gelirken, değişimin ve gelişmenin öncüleri olmuşlardır. Dahası ordular organizasyon yapılarını güçlendirerek komünist yapılarla rekabet eder duruma gelmişlerdir. Ordunun hızlı bir şekilde kurumsallaşması sonucunda askeriye'nin siyasal sistemdeki saygınlığı artmıştır. Ayrıca geleneksel yönetici elitlerin sosyal reformlara ve milliyetçiliğe karşı direnç göstermesi genç subayları harekete geçirmiştir. Subaylar sivil gruplar ile ittifak kurmuşlar ve geleneksel oligarşileri rüşvet ve yozlaşma gibi gerekçelerle devirmişlerdir. Bu bağlamda Orta Doğu toplumlarında askeri darbelerin toplumun arzusunu yerine getirmek için harekete geçtiği yönünde bir algı oluşmuştur (Thompson, 1975, ss. 462-463).

Ancak askeri darbeler zamanla bölgenin kronik bir problemi haline gelmiştir. Bu durumu Charles Taylor 'balayı etkisi' (The Honeymoon Effect) kavramı ile açıklamıştır. Ona göre Ordular, darbeden bir süre sonra sivillerin yetersizliklerine karşı gösterdiği toleransa son verirler. (Thompson, 1975, s. 479). 1952'de Mısır'da yaşanan askeri darbe de bu şekilde gerçekleşmiştir. Mısır'da subaylar, sosyal reformları yapmak, milliyetçi söylemlere cevap vermek ve emperyalizme karşı durmak için

askeri darbe yaparak yönetimi ele geçirmiştir. Ancak darbeden sonra toplumun istekleri yerine ordunun kurumsal çıkarları ön plana çıkmıştır. Sömürge döneminde gelişmeyen demokratik kurumlar, darbe sonrasında ordunun siyasi hayat üzerindeki etkisi nedeniyle geliş(e)memiştir. Demokratik reflekslerin hem kurumsal hem de toplumsal ölçekte gelişmemesi, olası sivil yönetimlerin darbelere karşı dirençlerinin zayıf kalmasına neden olmuştur.

9/11 Sonrası Orta Doğu ve Büyük Orta Doğu Politikası (BOP)

SSCB'nin yıkılışı ile dünyanın tek süper gücü haline gelen ABD, Orta Doğu coğrafyasına doğrudan müdahale edebilir konuma gelmiştir. 11 Eylül olayları sonrası ABD'nin bölgeye bakışında köklü değişiklikler yaşanmıştır. Soft power'ın yerine hard power'ı tercih eden ABD, 2001 yılında önce Afganistan'a, ardından 2003 yılında da Irak'a 'doğrudan demokrasi' götürmeyi tercih edecek noktaya gelmiştir. Kuklalar eliyle darbe yönteminden doğrudan müdahale politikalarına geçiş yapılmıştır. Bu konuda en temel nokta Bush döneminde demokrasinin bütün ülkelerde en ideal yönetim tarzı olduğu düşüncesinin ifade edilmesidir. Orta Doğu coğrafyasındaki krizlerin, çatışmaların son bulması içinde bölgedeki ülkelerin demokratikleşmesi gerektiği gerekçesi ileri sürülmüştür. Tehditlerden arındırılmış Orta Doğu hem ABD hem Batılı ülkelerin çıkarları için zorunlu olduğu iddiası nedeniyle, adına Büyük Orta Doğu Projesi (BOP) denilen proje bölgede uygulanmaya çalışılmıştır.

XX. yüzyılın başında Osmanlı Devleti'nin tarih sahnesinden çekilişi ile Anglosaksonlar tarafından t/üretilen Orta Doğu, Büyük Orta Doğu Projesi (BOP) ile tekrar gündeme gelmiştir. BOP kavramı ilk defa Joint Forces Quarterly adlı ABD silahlı kuvvetler dergisinde Hans Binnendijk tarafından 1995 yılındaki sonbahar sayısında "The Greater Middle East" adı ile kullanılmıştır (Binnendijk, 1995, ss. 5-6). 7 Ağustos 2003 yılında da dönemin Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice The Washington Post gazetesinde 22 ülkeden oluşan Orta Doğu bölgesinin hem Amerikan

güvenliğine tehdit oluşturduğu hem de bölgede istikrarsızlık ürettiği için bölgenin yeniden yapılandırılacağından söz etmiştir (Rice, 2003). Bu proje Orta Doğu'nun demokratikleşmesi, özgürlüklerin sağlanması gibi oldukça popüler kavramlarla meşrulaştırılmaya çalışılmıştır. Bunun için de dışarıdan müdahalenin meşru olduğu kabul edilmiştir. Uluslararası hukuka ya da biraz daha geri alırsak Vestfalyan anlamda modern ulus-devletin müdahale edil/e/mezliği ve iç işlerine karışmama ilkeleri hiçe sayılmıştır.

Son tahlilde Aralık 2010 tarihinde başlayan 'Arap Uyanışı' ile bölgede başlayan ayaklanmalar önce Tunus, Mısır ve ardından Libya'da yıllardır saltanat süren diktatör rejimleri devirmiştir. Yapılan seçimler ve sonrasında yaşanan olaylar başta ABD olmak üzere Batılı ülkelerin demokrasiyi sadece kendilerini destekleyen yönetimlere uygun gördüğünü ortaya çıkarmıştır. Özellikle Mısır'da yaşananlar göz önüne alındığında demokrasinin sadece büyük devletlerin çıkarları için kullandığı bir enstrüman olduğu ortaya çıkmıştır. Orta Doğu ülkelerinde demokrasi probleminin sadece bölgedeki halktan, kültürden ya da İslâm dininden kaynaklandığı yönündeki eleştirilerin anlamsızlığı bir kez daha ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla Orta Doğu coğrafyasında demokratik yönetimlerin neden ol/a/madığı sorusunun cevabı içsel faktörlerden ziyade öncelikle dışsal faktörlerde aranmalıdır.

Orta Doğu'da yaşanan çatışmaların demokrasi eksikliğinden kaynaklandığını iddia eden başta ABD olmak üzere Avrupalı devletler sorunun demokrasi ihracı ile çözülebileceğini açıkça deklare etmişlerdir. Demokrasi ihracının ne kadar doğru olup olmadığı tartışma dışında bırakıldığında dahi Orta Doğu'da çıkarları olan devletler bölgede demokrasiyi desteklemek yerine buralara hükmeden otoriter ve totaliter yönetimlerin kökleşmesi için daha çok çaba sarf etmektedir (Sambur, 2008, s. 137). Orta Doğu'nun demokratikleşmesi bölgede çıkarı olan ülkelerin istemeyeceği sonuçlar ortaya çıkarabilir. Dolayısıyla bölgedeki

monarşiler, otoriter rejimler doğrudan ya da dolaylı desteklenmektedir.

Orta Doğu'nun belirleyici özelliklerinden biri olarak kabul edilen demokrasi eksikliğinin petrolle bir bağlantısı olduğu kimi çalışmalarda dile getirilmektedir. Bu iddiaya göre, ihracat gelirlerinin büyük kısmı petrole bağlı olan ülkeler daha az demokrat olma eğilimindedir (Mitchell, 2014, s. 11). Ayrıca Ross, 'Does Oil Hinder Democracy?' adlı makalesinde petrolün demokrasiye engel olup olmadığı konusunda bir araştırma yapmıştır. 1971-1997 yılları arasında 113 devleti incelemiştir. Araştırma sonucu bulguları oldukça ilginçtir. Ross'a göre, petrol demokrasiye engeldir. Hatta petrol zengini ülkeler fakir ülkelere göre demokrasiye daha fazla zarar vermektedir (Ross, 2001, ss. 356-357). Muhammed Musaddık'ın İran'a başkan olarak seçilmesi sonrası ilk icraatı İran Petrol Endüstrisini millileştirme olmuştur. İngiliz çıkarlarının tehlikeye gireceği anlaşılınca da ABD ve İngiltere destekli darbe sonucu devrilmiştir. İngiliz Devlet adamı Winston Churchill'in 'bir damla petrol bir damla kandan daha değerlidir' sözü petrolün bölgede ne denli önemli olduğunun kanıtıdır.

ABD ve Batılı devletlerin Orta Doğu'da demokratik öncelikler yerine kendi devlet çıkarları her zaman bir adım önde olmaktadır. Orta Doğu'da demokratik bir ortam gerekli olmakla birlikte bunun için uygulanan metotlar hedefi imkansızlaştırmaktadır. Orta Doğu'da demokratik konsolidasyon ancak ABD ve Batı'nın İslam dünyasına yönelik algısını değiştirdiği ölçüde gerçekleşebilecektir (S. Yılmaz, 2010, s. 79). Çünkü bulunduğu her fırsatta ülkelere kendi bünyesindeki farklı fraksiyonları demokratik sisteme dahil etmesi gerektiğini ifade eden bu ülkeler, söz konusu Orta Doğu ülkeleri olunca sadece meşru (!) kabul ettiği hareketlere özgürlük sunmaktadır.

Mısır ve Orta Doğu'da en ciddi demokrasi denemelerinden birinin başarıya ulaşamamasının birçok nedeni olduğu ifade edilebilir. Bölgede

sivil toplum anlayışının yeterince gelişim gösterememesi, demokratik siyasetteki tecrübesizlik, siyasi yönetim kültürünün otorite eksenli oluşu gibi nedenler iç faktörler olarak sayılabilir (Yayla, 2015). Fakat salt bu nedenlerle bölgeye dair yapılacak tüm analizler eksik olacaktır. Dolayısıyla Orta Doğu genelinde demokrasi tartışmaları dış faktörlerden bağımsız ele alınamaz. Çünkü darbe sürecinin öncesi ve sonrası oldukça önemlidir. Meşruiyet krizinin önlenmesi için darbe sonrası Sisi'ye ABD başta olmak üzere Avrupa ülkeleri direk ya da dolaylı olarak destek vermiştir. Ayrıca ekonomik açıdan da Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin yardımları Sisi'ye can suyu olmuştur. Çalışmanın bundan sonraki bölümünde Mısır'da yaşanan darbe sürecinin öncesi ve sonrası ele alınırken, darbenin gerekçeleri yatay ve dikey ilişkiler açısından irdelenecektir.

Mısır darbesi: Darbe Nedeni Olarak Yatay ve Dikey İlişkiler

25 Ocak 2011'de Tunus'taki halk ayaklanmasından ilham alan Mısır Muhalefeti, başta başkent Kahire olmak üzere ülkenin pek çok kentinde Hüsnü Mübarek'in 30 yıllık yönetimine karşı gösteriler düzenlendi. "Nil Devrimi" ya da "Ful Devrimi" olarak adlandırılan bu kitlesel hareket (Yıldırım ve Abdulcelil, 2011, s. 5) sosyal medyanın yardımı ile halk tabanında daha geniş destek buldu. Muhaliflerin baskıları sonucunda Mübarekgörevdenistifaetmekzorundakalırken,ülkedeCumhurbaşkanlığı seçiminin yapılması kararlaştırıldı. Müslüman Kardeşlerin adayı olan Mursi, yapılan bu seçimlerin sonucunda oyların %52'sini alarak Mısır'da iktidara geldi. Ancak Mursi, uygulamaya koyduğu politikalar ile ülke içindeki ve dışındaki çevrelerin tepkisini çekti. Sonunda Mursi, Mısır'da yaşanan yeni bir darbe ile iktidardan indirildi ve hapse atıldı.

General Sisi tarafından gerçekleştirilen darbenin pek çok nedeni bulunmaktadır. Bu nedenlerin tespit edilmesi, darbenin anlaşılması ve Mısır'ın geleceğine yönelik ışık tutulması açısından oldukça önemlidir. Bu bağlamda darbenin iç ve dış nedenleri dikey ve yatay ilişkiler bağlamında

incelenmiştir. Dikey ilişkiler kapsamında ordunun değişen siyasi atmosfer karşısındaki tepkisi tartışılmıştır. Yatay ilişki kapsamında bölgesel ve küresel aktörlerin darbedeki rolü tartışılmıştır. Bu çerçevede İsrail ve Arap monarşilerinin güvenlik algılamalarında yaşanan değişimler, İran ile yeniden inşa edilmeye çalışılan ilişkiler ve son olarak ABD'nin bölgeye yönelik politikaları yatay ilişkiler kapsamında tartışılan konulardır.

Dikey İlişkiler

Mısır ordusu, 1952'de yaşanan Hür Subaylar darbesi sonrasında ülkede iç ve dış siyaseti kontrol eden ve yönlendiren bir kurum olmuştur. Dahası bu kurum güvenliği sağlama rolünün ötesine geçerek kendisini rejimin koruyucusu ve garantörü olarak görmüş, kendi çıkarlarının ülkenin de çıkarı olduğuna inanmıştır. NATO üyeliği sonrasında Türkiye'de benzer bir süreç yaşanmıştır. Ordu kendini ülke iç ve dış siyasetini yönlendiren bir kurum olarak göremeye başlamıştır.

Mısır Ordusu, kendi çıkarlarını engellemeye yönelik girişimleri, ülkenin çıkarlarına yöneltilen bir tehdit olarak görmüştür. Bu bağlamda ordu içindeki bazı subayların Mursi'nin ordunun ve ülkenin çıkarlarına tehdit oluşturduğunu düşündükleri ve bu nedenle darbe yaptıkları savunulabilir. Bu durumu Nassif, ordu sivil ilişkisi üzerinden inceleyerek açıklamıştır. Nassif'e göre ordunun çıkarları ve bakış açısı darbenin ardındaki ana nedenlerdir ve bunlar dört başlık altında incelenebilir. Ona göre; ordunun dünya görüşü, ordunun kurumsal çıkarları, ordunun yeni yönetici sivil elitlere bakış açısı ve ordu ile kurulan demokratik hükümet arasındaki güç ilişkisi, Mısır'da darbenin ardındaki temel faktörlerdir (Bou Nassif, 2016, s. 2). Nassif'in ortaya koyduğu bu yaklaşım dikey ilişkiler bağlamında darbenin temel nedenlerin anlaşılmasını sağlamıştır.

Ordunun Dünya Görüşü

Mısır ordusunun dünya görüşü, askeri darbeyi teşvik eden faktörlerden birisidir. Nitekim ordu, Hür Subaylar darbesi sonrasında ülke siyaseti,

kültürü ve ekonomisi üzerinde oldukça etkili olmuştur. Bu etkinlik zamanla ordunun dünya görüşü ile ülke kaderi arasında sıkı bir ilişkinin doğmasına neden olmuştur. Böylece Mısır ordusu, kendisini ülkeyi dış tehditlerden koruyan bir kurum olarak görmenin ötesine geçerek, rejimin sürdürülmesinde garantör kabul etmiştir. Emekli generaller ile 2014'de yapılan anket çalışması, Mısır ordusunun ülkede kendisini nasıl konumlandığı hakkında önemli ayrıntılar sunmaktadır. Buna göre emekli generallere yöneltilen “Mısır ordusu ile devlet kurumlarını nasıl karşılaştırırsınız?” sorusuna, emekli generallerin büyük çoğunluğu “Ordu Mısır'ın çıkarlarını düşünen tek kurumdur.” cevabını vermiştir. Bu cevabın dışında verilen cevaplarda da ordunun ülke siyasetindeki yeri ve önemi üzerinde durulmuştur. Dahası generaller ülkedeki siyasi partileri Mısır'ın meselelerini yönetmede ehil olmadığı ve dış manipülasyonun öznesi olduğunu iddia etmişlerdir. Generaller, Müslüman Kardeşleri diğer partiler gibi dış manipülasyonun öznesi olarak görürken, ülke çıkarlarına sadık olmamakla ve ülkenin ulusal güvenliğini tehdit etmekle suçlanmışlardır. (Bou Nassif, 2016, ss. 6-7). Bu anket çalışması ordunun temel amacının bir bakıma Mısır siyaseti üzerindeki vesayetçi konumunu sürdürmek olduğunu göstermektedir. Mısır ordusu büyük bir ustalıklarla bu gayesini meşru bir zemine taşıyacak gerekçeler bulmuştur. Örneğin Ordu Mursi'yi ülkenin ulusal çıkarlarına ihanet etmekle suçlamıştır. Böylece ordu sivil iktidara yapılan askeri darbeyi meşru kılmaya çalışmıştır.

Ordunun Kurumsal Çıkarları

Mısır ordusunun kurumsal çıkarları askeri darbeye neden olan faktörlerden bir diğeridir. Ordunun kurumsal çıkarları, siyasi ve ekonomik alanda elde edilen imtiyazlar ile şekillenmektedir (Frisch, 2013). Nitekim 1952 darbesi ile kurulan Mısır otoriter rejimi askeri diktatörlük olarak kalmasa da ülke ekonomisi ve siyasetinde ordunun başat aktör olmasını sağlamıştır. Bununla birlikte ordu elde ettiği bu imtiyazlarda ki olası değişimlere bağlı olarak rejimi savunmuş veya muhalefeti desteklemiştir (Bekaroglu ve Kurt, 2015, s. 9). Örneğin Mübarek'in iktidardan indirilmesi

ve Mursi'ye darbe yapılması bu iki durumu da içerir.

Mısır ordusu, siyasi imtiyazlar kapsamında kendisini ülke yönetiminin en tepesinde görmüştür. Nitekim emekli subaylar ile yapılan anket çalışmasında "Mısır Cumhurbaşkanı'nın arka planı nasıl olmalıdır?" sorusuna verilen cevap, ordunun siyasi yönetim konusundaki bakış açısını ortaya koymuştur. Buna göre subayların çoğu bu soruya Cumhurbaşkanı'nın askeri bir arka planı olması gerektiği ya da Mısır ordusunun veto yetkisi olması durumunda sivil birinin Cumhurbaşkanı olabileceğini savunarak cevap vermişlerdir (Bou Nassif, 2016, s. 7). Subayların bu yaklaşımı, ordunun kendisini ülke yönetiminin tek varisi olarak gördüğünü ve sivil siyasetçiler ile yönetimi paylaşma konusunda oldukça temkinli olduğunu göstermiştir. Bu çerçevede ordunun kurumsal çıkar olarak ülkede siyasi yönetimi kontrol etmeyi, kendisi için stratejik bir görev kabul ettiği görülmektedir.

Ekonomik imtiyazlarının ordunun en önemli kurumsal çıkarlarından biri olduğu bilinmekle birlikte askeri darbenin önemli bir nedeni olmuştur. Mısır ordusu 1952 darbesi sonrasında ülke ekonomisinde de önemli ayrıcalıklar elde etmiştir. Nitekim Enver Sedat dönemi ile başlayan ekonomide başlayan liberalleşme hareketleri (infitah - açılım) Mübarek döneminde hızlanmış ancak bu politikalar ordunun özellikle ülke ekonomisindeki etkinliğini azaltmamıştır. Ordu bu süreçte ekonomik açıdan daha çok güçlenmiş ve bir holdinge dönüşmüştür (Bekaroğlu, Kurt, 2015, s. 24). Ordu, 1979'da kurulan Ulusal Hizmet Projeleri Yönetimi (Administration of National Service Projects) ile ülkede büyük bir ekonomik sermayeyi yöneterek bu ayrıcalığını korumuştur. Nitekim bu organizasyon 1994'te 16 fabrika ile 75.000 insana istihdam olanağı sağlayacak kadar büyümüştür. (Frisch, 2013, s. 184). Ayrıca ordu ülkenin pek çok yerinde ticari teşebbüslerde bulunarak, gıda (zeytin yağı, süt, ekmek, şişe su), çimento, benzin, araç ve alt yapı gibi kalemlerin üretiminden önemli gelir elde etmektedir (Hashim, 2011, s. 109.) Ordu,

Süveyş Kanalı ve Port Said'in geliştirilmesi kapsamında ve ilaç üretimi ile dağıtımından elde edilen gelirler sayesinde önemli bir ekonomik kapasiteye ulaşmıştır (Frisch, 2013, s. 184). Ordu, elde ettiği bu ekonomik gücün yanında uluslararası bir aktör olarak muhatap alınmaktadır. Örneğin ABD Uluslararası Gelişme Ajansı, mısır hükümeti yerine orduyu muhatap alarak, ona ortak gibi davranmıştır. Böylece ordu elde ettiği otonomi ile ülke ekonomisi ve siyasetinde etkinliğini daha fazla artırmıştır. (Marshall, 2015, s. 4.) Mübarek, yıllarca ordunun sadakatini, subayların ekonomik açıdan elde ettiği bu otonomi sayesinde korumuştur. Subaylar uzun yıllar boyunca askeriye, endüstri ve ticaret arasında kurulan ilişki ağı sayesinde büyük kazançlar elde etmiştir. Ordu, rütbeli komutanların aileleri için rant kapısı haline gelmiştir. Askeriyenin büyük kamu arazileri subayların kişisel çıkarlarına hizmet eden kapalı alanlar haline getirilirken diğer pek çoğu tatil alanı olmuştur. Askeri şirketler vergi ödemezken, bürokratik engellere de takılmamışlardır. Buna karşın ağır vergiler ödeyen ve büyük bürokratik engellere takılan özel şirketler, ordunun ticari teşebbüsleri ile rekabet edemez hale gelmiştir. Ordunun ticari teşebbüslere yönelmesinin ardındaki nedenler üç madde halinde sıralanabilir. İlk olarak, subaylar ortak çıkar beklentilerini tatmin etmek için bu yönetime başvurmuşlardır. Bu sayede düzenli maaş almayı, uygun ev sahibi olmayı, düşük oranda faiz almayı, özel alışveriş olanakları elde etmeyi hedeflemişlerdir. İkinci olarak ordu, bu girişimler ile diğer kamu kurumlarından daha modern ve etkili olmayı hedeflemiştir. Ancak bu yaklaşım devletin özelleştirme ve liberalleşme çabalarına büyük oranda engel olmuştur. Böylece özel şirketlerin etkili ve üretken olmalarının önüne geçilmiştir. Üçüncü olarak askeri hiyerarşi, bu girişimlerin ekonomik gelişmeye ve ordunun kendi imajına katkı sağlayacağını düşünmüştür. Sonuç olarak ordu, bu girişimlerini engellemeye ya da yıkmaya yönelik her türlü girişime karşı korumacı bir tutum sergilemiştir (Hashim, 2011, s. 109).

Ordu, ekonomik alanda belirlemiş olduğu bu norm ve çıkarlara rağmen zamanla dünya pazar ekonomisi ile çelişmeye ve çatışmaya başlamıştır.

Mübarek bu çelişkinin giderilmesi için serbest pazar ekonomisi politikasını benimseyerek, Mısır ekonomisini dönüştürmeyi ve dünya pazar piyasasına uygun hale getirmeyi hedeflemiştir. Bu politika ile ülke ekonomisi büyürken, rekabet düzeyi artmış ve yabancı yatırımcı çekmeye başlamıştır. Bununla birlikte Mübarek'in oğlu Cemal, babasının gölgesinde ekonomik ve siyasi gücünü perçinlemek istemiştir. Ancak bu gelişmeler, ordu tarafından kendi otonomi ve çıkar alanlarına karşı bir tehdit olarak algılanmıştır. Nitekim Ordu, 2011 olaylarında Mübarek'i korumak yerine sessiz kalmayı tercih etmiştir. Dahası Mübarek'in istifa etmek zorunda kaldığı günlerde, Mısır Silahlı Kuvvetleri 21 generalin üye olduğu Mısır Silahlı Kuvvetleri Yüksek Konseyi'ni (SCAF) kurarak, ülkenin kontrolünü ele almıştır (Frisch, 2013, s. 186). Mursi, göreve geldikten sonra ordunun bu hassasiyetini göz önünde bulundurmaya çalışmış ve ekonomi politikalarını bu yönde yürütmeye çalışmıştır.

Ancak hükümet ve ordu arasında ekonomik alanda yürütülen ilişki Süveyş Kanalı Koridorunun Geliştirilmesi Projesinde çatışmaya dönüşmüştür. Bu proje ile kanal çevresinde güneş, rüzgâr ve jeotermal enerji santrallerinin kurulması ve yedek parça endüstrisinin inşa edilmesi planlanmıştır. Ordu bu projenin ekonomik ayağını, sahip olduğu ekonomik kapasite ile yürütülmesini istemiş, ancak iktidar partisi olan Özgürlük ve Adalet Partisi bu talebe karşı çıkmış ve projeyi Mursi'nin kontrolünde ve ordunun ekonomik yapısından bağımsız yürütmek istemiştir. Mısır Silahlı Kuvvetlerinin ülkenin en büyük altyapı projesinin dışında bırakılması ile ordunun ekonomideki rolü azalmaya başlamıştır. Böylelikle Mursi hem ordunun desteğini kaybetmiş hem de muhalifi olmuştur. Ayrıca Mursi kanal projesine Çin ve Hindistan'ı ortak yapmak istemiş ve böylece ordu-hükümet arasındaki çatışmanın boyutu derinleşmiştir. (Marshall, 2015, s. 12).

Mursi, 29 Ağustos 2012'de Çin'i ziyaret etmiştir. İki ülke başkanları başta ekonomi olmak üzere pek çok alanda iş birliğini konu edinen görüşmeler

yapmışlardır. Çin Cumhurbaşkanı Hu Jintao Mısır'daki devrimi desteklediğini açıklayarak (Spegele, 2012), ilerleyen dönemde ilişkilerin daha da gelişeceğini vurgulamıştır. Bu görüşmede taraflar ticari yatırım ve kültürel etkileşim üzerinde durarak, Süveyş ticari iş birliği projesinin yürütülmesi konusunda görüş alışverişinde bulunmuşlardır. Ayrıca Çin, Mısır ile kurulacak iş birliğinin, iki ülke ilişkilerinin sürdürülebilir bir boyuta ulaşmasına hizmet ettiğini ifade etmiştir (Huning, 2013). Aynı dönemde Çin ile Mısır, Kahire-İskenderiye hızlı tren hattı, enerji santrali ve tuzlu suyun arıtılması gibi projeler konusunda anlaşmaya varmışlardır (Dzenis, 2013). Mursi, Nisan 2013'te de Rusya'ya ekonomik ilişkilerin düzeltilmesi amacıyla ziyaret gerçekleştirmiştir. Bu ziyaretler ile Asvan barajının tribünlerinin onarılması, balıkçılık, turizm ile demir, çelik ve alüminyum üretimi gibi konularda iki ülke arasında iş birliğine gidilmesi görüşülmüştür (El-Dabh, 2013). Bu görüşmelerin çoğunun Süveyş projesi üzerine yapılması ordunun tepkisini çekmiştir. Ordu, Süveyş kanalındaki ulusal çıkarların kaybedildiği gerekçesi ile meseleyi güvenlik konusu yaparak Mursi üzerinde baskı kurmaya başlamıştır. Savunma bakanı Sisi, Mursi'yi uyararak, Mısır Silahlı kuvvetlerinin onayı olmadan hiçbir projenin yürütülemeyeceği ve yabancı ülkelerin bu projede yer almasının gelecekte büyük ihtilaflara yol açacağını savunmuştur. Ordunun bu tutumu karşısında Mursi geri adım atmamıştır (Marshall, 2015, s. 13). Mursi ekonomi ve dış politika alanında attığı adımlarda kararlı olması Ordu ile Cumhurbaşkanı arasındaki görüş ayrılığını daha da derinleştirmiştir. Dahası bu görüş ayrılığı görünür bir çatışmaya dönüşmüş ve Mısır Silahlı Kuvvetlerinin kurumsal çıkar ve imtiyazlarını korumak için darbeyi çözüm olarak görmesine neden olmuştur.

Ordunun Yeni Yönetici Sivil Elitlere Bakış Açısı

Ordunun yeni yönetici sivil elitlere bakış açısı da Mısır'da darbeyi ortaya çıkaran faktörlerdendir. Mısır ordusu, Mursi'nin seçimleri kazanmasına rağmen, ülke siyasetinin kontrolünü kendi elinde tutmak istemiştir. Üst düzey subayların kendilerini ülkenin ulusal çıkarlarını koruyan tek kurum

olarak görmesi ve sivil siyasetçilere kuşku ile bakmaları, bu durumun ana nedeni olmuştur. Mursi, ordunun bu yaklaşımından dolayı, askerleri siyasetten uzak tutacak ya da en azından tarafsız bir tutum sergilemesini sağlayacak politikalar izlemiştir. Ancak Mursi, 2012’de çıkarılan anayasada ordunun taleplerini ön planda tutmak zorunda kalmıştır. Nitekim bu anayasada kabul edilen maddeler incelendiğinde, ordunun imtiyazlarına dokunulmadığı aksine daha fazla desteklendiği görülmektedir. Yani ordu, Müslüman Kardeşler yönetimi altında, Mübarek döneminde olduğu gibi devlet üstü bir yapı olarak varlığını sürdürmüştür. Müslüman kardeşler, ordunun taleplerini dikkate almasına rağmen ordunun onlara karşı tutumu değişmemiştir. Üstü düzey subayların görüşleri sıralandığında, üç temel yaklaşımın belirginleştiği görülmektedir. İlk olarak ordu, Mısır Cumhurbaşkanlığı konusunda siviller ile aynı görüşte değildi ve bir sivilin Cumhurbaşkanı olmasına karşı çıkıyordu. İkinci olarak, generaller Müslüman Kardeşler hareketini siyasal sistemin meşru bir oyuncusu olarak görmüyorlardı. Son olarak, generallerin çoğu Müslüman Kardeşler hareketinin ordunun kurumlarına sızarak onun otonomisini bozmasından şüpheleniyordu (Bou Nassif, 2016, s. 8).

Mursi zamanla Müslüman Kardeşler hareketine karşı ordunun tutumundan vazgeçmeyeceğini anlamış ve orduya karşı önlemler geliştirmeye çalışmıştır. Bu bağlamda Mursi Mısır Silahlı Kuvvetleri Yüksek Konseyi’ne karşı birtakım kararlar almıştır (Frisch, 2013, s. 195). Örneğin Mursi, 2012 de Refah Sınır kapısında 16 sınır polisinin öldürülmesi sonucunda istihbarat şefi Murat Muvafi’yi (Blair, 2012) ve savunma bakanı Muhammed Tantavi’yi görevden almıştır. Ayrıca hava, deniz ve kara kuvvetleri komutanlarını görevden alarak onların yerine genç subayları atamıştır. (Frisch, 2013, s. 195). Mısır’da önemli devlet kademelerine Müslüman kardeşlere yakınlığı ile bilinen isimlerin getirilmesi, ülkede bazı kesimlerce “Müslüman Kardeşleşme” olarak görülmüştür. Başta iletişim, eğitim ve adalet bakanlıkları olmak üzere bakanlık ve danışmanlık pozisyonlarına Müslüman Kardeşlere yakın

isimleri atanması, askeri elitlerin endişelerini daha da arttıran önemli bir sebep olmuştur. Örneğin İletişim Bakanı Salih Abdül Maksut, Mübarek döneminde medyaya yönelik yürütülen sansür uygulamalarını yeniden yapılandırarak Mursi iktidarının güvenliğini sağlamaya çalışmıştır (Abou-El-Fadl, 2013). Mursi'nin kaos içindeki parlamentoyu yeniden düzenlemeye yönelik çalışmalar başlatması (Saleh, 2012) Mısır ordusunu harekete geçiren önemli gelişmelerden biri olmuştur.

Ordu İle Demokratik Hükümet Arasındaki Güç İlişkisi

Ordu ile demokratik hükümet arasındaki güç ilişkisi, Mısır'da darbeyi ortaya çıkaran bir diğer faktördür. Mursi darbenin ilk dönemlerinde ordunun çıkarlarına dokunmamış ve hatta bazı taleplerini göz önüne almıştır. Anayasa çalışmalarında ordunun sahip olduğu ekonomik ve siyasi imtiyazları korunması ve geliştirilmesi konusunda kendisinden yapılan talepleri göz ardı etmemiştir. Ancak Mursi zamanla sivil hükümetin ülke yönetiminde söz sahibi olmasını istemiş ve bu bağlamda Süveyş Kanalı Projesinde orduya yer vermemiştir. Dahası Mursi, Refah sınır kapısı olayları sonrasında Orduyu yeniden dizayn etmek istemiştir. Mursi'nin bu girişimlerin tamamı ordu ile sivil hükümet arasındaki güç ilişkisinin seçilmişler lehine değiştiğini göstermiştir. Sonuç olarak ordunun kendi aleyhine değişen bir güç ilişkisinden memnun olmadığı ve bu nedenle darbe için harekete geçtiği görülecektir.

Yatay İlişkiler

Filistin meselesi Mısır dış politikasının seyrini etkileyen önemli bir faktördür. Mısır, uzun yıllar boyunca Filistin meselesinin hamiliğine bürünmüş ve meselenin gelişim sürecinde etkin rol oynamıştır. Örneğin Nasır, Filistin meselesi sayesinde Arap toplumlarını kendi çıkarı doğrultusunda motive edebilmiştir. Ancak Sedat ve Mübarek döneminde Filistin politikası değişmeye başlamıştır. Önceleri Filistin'in kurtuluşu üzerine şekillenen Mısır dış politikası, Mübarek döneminde İsrail'in Gazze ablukası ile İsrail ile aynı paralelde ilerleyecek şekilde değişime uğramıştır.

Ancak Müslüman Kardeşlerin iktidara gelmesiyle birlikte, Filistin meselesinin seyrinin Filistinliler lehine değişeceği inancı doğmuştur. Buna göre Mısır'ın Filistin meselesi kapsamında İsrail üzerinde baskı kurması beklenmiştir. Bu beklentinin en önemli nedeni olarak, Müslüman Kardeşler ve HAMAS arasında uzun süredir devam eden yakın iş birliği gösterilmiştir (Hatuqa, 2012). Nitekim Mısır'ın yeni Cumhurbaşkanı Mursi, 30 Haziran 2012'de Filistinlilerin yasal haklarını desteklediğini açıklamış ("Egypt's New President Mohammed Morsi, Vows to Support Palestinians," 2012) ve 26 Temmuz 2012'de Filistin Başkanı İsmail Haniye ile Gazze ablukasının sonlandırılması konusunda görüşmeler yapmıştır (Worman, 2012, s. 151). Filistin'de direnişin sembollerinden biri olan HAMAS ile ilişkilerin derinleşmeye başlaması, Mısır siyasal sistemi ve dış politikası İslamlaşıyor algısını doğurmuştur. Hamas'ın uzun yıllardır Suriye'de olan Siyasi Bürosunu Kahire'ye taşınması, bu yöndeki iddiaları güçlendirmiştir.

ABD ve İsrail'i Mursi yönetim konusunda rahatsız eden önemli gelişmelerden biri de Mısır-İran ilişkileri olmuştur. Mübarek döneminde ABD ile geliştirilen ileri düzey ekonomik ve askeri ilişkiler, Mısır'ı bağımsız bir dış politika izlemekten alıkoymuş, Filistin ve İran meselesi başta olmak üzere pek çok konuda da Washington'un direktiflerine harfiyen uyan bir ülke konumuna getirmiştir. Örneğin ABD, Mübarek döneminde İran'a karşı uygulamaya koyduğu yaptırımların bir ayağını Mısır üzerinden yürütmüştür. Ancak Mursi'nin iktidara gelmesi ile Mısır dış politikası İran ve Filistin meselelerinde ABD dış politikası ile çelişmeye başlamıştır. Mursi, 25 Haziran'da Tahran ile daha yakın ilişkiler kurulması gerektiğini ileri sürerken, bölgede stratejik dengelerin yeniden kurulması gerektiğini savunmuştur. Mursi'nin dış politikaya revizyonist yaklaşımları, ilerleyen dönemde İran-Mısır ilişkilerinin yeniden restore edileceğinin sinyalini vermiştir (Henderson, 2012). Mursi, 30 Ağustos'ta Bağlantısızlar Hareketi toplantısı için Tahran'a giderek bu yöndeki iddiaların yerinde olduğunu göstermiştir. Mursi, 1979 devrimden sonra İran'a ilk defa

ziyaret gerçekleştiren Mısır Cumhurbaşkanı olmuştur ("Egypt's Morsi to Make Historic Trip to Tehran," 2012). Mursi'nin İran ziyareti Mısır dış politikasının İran eksenine kaydığı endişelerini doğurmuştur. Bu gelişmeyi dönemin ABD başkanı, İran'ın nükleer programı nedeniyle izole edilen bir ülke olduğunu vurgulayarak bu toplantıya katılan ülkeleri eleştirmiştir (Londoño, 2012). İran-Mısır ilişkilerinin yön değiştirdiğinin ifadesi olarak tanımlanan bu ziyaret, şubat ayında İran Cumhurbaşkanı Ahmedinejad'ın Kahire ziyareti ile yeni bir safhaya geçmiştir. Bu ziyarette taraflar daha güçlü ilişkiler kurmaya hazır olduklarını ilan etmişlerdir (Fahım, 2013). Ayrıca Mursi döneminde Recep Tayyip Erdoğan ile Mursi arasında gelişen söylem birliği ve atılması planlanan ortak adımlar da Batının dikkatini çekmiştir.

Mısır dış politikasında ortaya çıkan Filistin ve İran gelişmeleri, İsrail'in güvenliğini ve ABD'nin bölgedeki çıkarlarını tehlikeye düşüreceği endişesini doğurmuştur. Bu endişe ABD, İsrail ve Mısır arasındaki karmaşık etkileşim ağını harekete geçirmiştir.⁶ ABD'nin kendi çıkarlarının ve İsrail'in güvenliğinin tehlikeye gireceği endişesi ile Mısır'da ki ordu bağlantılarını Mursi yönetimine karşı harekete geçirdiği ileri sürülebilir. Nitekim ABD'nin Latin Amerika'da Şili, Venezüella ve Nikaragua'da CIA üzerinden pek çok askeri ya da sivil darbe senaryosunu gizli şekilde yürüttüğü bilinmektedir. (Blum, 2013, s. 199). Örneğin ABD, Nikaragua'da Sandista yönetimine karşı Santoza'yı destekleyerek kendisine yakın bir

6 ABD, İsrail ve Mısır ilişkileri oldukça karmaşık bir etkileşim sistemi -bu etkileşim sistemi ABD'deki İsrail lobisi gibi birçok dinamiği içinde barındırmaktadır- üzerine oturmuştur. ABD bölgede kendi çıkarlarını korumak için İsrail'e ihtiyaç duyarken, İsrail'in güvenliğini sağlamak adına birtakım stratejiler izlemek durumunda kalmıştır. ABD bu bağlamda Mısır ile ilişkilerini geliştirmiş ve İsrail-Mısır arasındaki çatışmaları sona erdirmek ve barışı sağlamak adına müzakere yöntemine başvurmuştur. Ayrıca ABD, İsrail'e yıllık 3 milyar dolarlık yardım yaparken Mısır'ı unutmamıştır (Mearsheimer & Walt, 2006, s. 30). Böylece Mısır İsrail'den sonra ABD'den en fazla yardım alan ülke konumuna yükselmiştir (Cleveland, 2008, s. 438). ABD'nin dış yardımları sayesinde Mısır-İsrail barış süreci korunabilmiştir. Bu şekilde İsrail'in güvenliğini sağlanmış, İran'ın bölgede etki alanının güçlenmesinin önüne geçilmiştir (Waxman, 2012, s. 74). Diğer taraftan ABD, Mısır ordusuna anlaşma yapılan ortak ya da asil muhatap gibi davranarak, onu ülkedeki diğer kurumların önüne geçirmiştir (Marshall, 2015). Bu sayede Mısır ordusu ve ABD arasında sıkı bir çıkar ilişkisinin ortaya çıktığı savunulabilir.

yönetimi iktidara taşımak istemiştir. CIA'nın doğrudan müdahil olduğu bu süreçte binlerce insan hayatını kaybetmiştir (Chomsky, 2002, s. 123). Bu örnekler ABD ve İsrail'in Mısır'da yeni yönetimden hoşnut kalmayarak darbeyi desteklediği iddiasını güçlendirmektedir.

Müslüman Kardeşlerin Mısır'da iktidara gelmesi, Suudi Arabistan tarafından da güvenlik tehdidi olarak algılanmıştır. Suudi Arabistan, Suriye ve Libya'da ki halk ayaklanmaları hariç "Arap Uyanışı" olarak tanımlanan sürece destek vermemiştir. Dahası bu ülke rejimlerine önemli destekler sağlamıştır. Suud rejiminin meşruiyet kaynaklarından Ulema, Tunus ve Mısır'da ki Arap Baharı hareketlenmesini "fitne" olarak tanımlamış ve bu tür itaatsizliklerin belirsizliğe yol açacağını ileri sürmüştür. Suud rejiminin bu ayaklanmalar karşısındaki tepkisi çevreleme, karşı devrim ve devrim olarak tanımlanan politikalar üzerinden şekillenmiştir. Suudi rejimi, Mısır'da Müslüman kardeşler ve Mısır Ordusu arasında dengenin korunması ve sürdürülmesi için orduya destek vermiştir. Nitekim Mübarek iktidardan düşürüldüğünde, Suud Rejiminin Mısır ordusuna 4 Milyar dolar yardım sözünde bulunması, bu iddianın doğruluğunu güçlendirmiştir (Al-Rasheed, 2013, s. 34). Suud rejiminin Mısır'da statükonun korunmasını desteklemesinin ardında iki ana nedeni olabilir. Bunlardan ilki Mübarek döneminde İran'la çatışmacı bir zeminde ilerleyen ilişkilerin Mursi döneminde düzelmesi endişesidir. İkincisi Mısır siyasal sisteminde yaşanması muhtemel radikal bir değişimin, başta Suudi Arabistan olmak üzere diğer Arap monarşilerinde benzer bir etki yaratma endişesidir.

Suudi Arabistan'ın Körfez İşbirliği Konseyi üzerinde etki alanı kurmayı başarmasının en önemli gerekçelerinden biri İran dış politikasından doğan tehdit algısı olmuştur. Suudi Arabistan, İran'ın bölgeye yönelik yayılmacı dış politikasına karşı etkin ve aktif politikalar üreterek Körfez İşbirliği Konseyi'nde daha etkili olmuştur. Örneğin Suudi Arabistan, Bahreyn'de ortaya çıkan ayaklanmaları askeri güç kullanarak bastırmıştır. Konsey

içinde üyeler arası iş birliği gelişirken, Suudi Arabistan bölgesel etkisini arttırmış ve Arap Devletleri arasında lider bir pozisyon elde etmeye başlamıştır. Bu çerçevede Suudi Arabistan, Arap baharı süresince Konseyin aktif bir şekilde çalışması için elinden gelen çabayı sarf etmiş ve önleyici diplomasi ile Arap devletleri arasında konsensüs kurucu devlet olmuştur (Kamrava, 2012, ss. 97-98). Bununla birlikte Suud rejimi, uzun yıllar Mübarek rejimi ile yürüttüğü gizli diplomasi ve istihbarat paylaşımını, Mursi döneminde de sürdürmek istemiştir. Bu şekilde Suud rejimi Mısır'ı destekleyerek İran'ın bölgede güç alanı oluşturmasının önüne geçmeye çalışmıştır. Sonuç olarak Suudi Arabistan, Mursi döneminde Mısır-İran ilişkilerinin geliştirilmeye çalışmasını kendi dış politikası için tehdit olarak algılamıştır. Bu durumun Suud rejimini Mursi'ye karşı harekete geçiren ilk neden olduğu savunulabilir. Suud rejimini Mursi karşıtı pozisyona iten diğer bir sebep ise Müslüman Kardeşler hareketinin Mısır'da hızla güç kazanmasıdır. Suudi Arabistan'da bir milyondan fazla Mısırlı'nın yaşadığı bilinmekle birlikte, Müslüman Kardeşlerin bu nüfus üzerinden Suudi Arabistan'da da eylemler yapma endişesi, Suud rejimi tarafından önemli bir tehdit olarak görülmektedir (Al-Rasheed, 2013). Bu tehditler sonucunda Suudi Arabistan'ın Mısır'a karşı harekete geçtiği ve General Sisi'yi destekleyerek darbe için teşvik ettiği iddia edilebilir.

Sonuç ve Değerlendirme

Dabaşı'nın Post-kolonyalizmin Sonu (Dabaşı, 2015) olarak ifade ettiği dönem Mısır'da yaşanan darbe süreci ile duraklama dönemine girmiş görünmektedir. Avrupa ve ABD medyasının Çin'de yaşanan Tianenmen Meydanı olayları sonrasında verdiği tepkiler Mısır'daki darbe süreci ile karşılaştırıldığında aradaki fark nettir. Nitekim Çin'de göstericileri destekleyen ABD ve AB Mısır'da darbe yapan General Sisi'yi desteklemiştir. Avrupa ve ABD benzer bir çifte standartı Türkiye için de sergilemiştir. Ülkemizde yakın zamanda yaşanan darbe süreci sonrası verilen/verilmeyen tepkiler hatırlandığında meselenin aslında demokratik yönetim, demokratik değerler, demokrasi kültürü gibi olgular

olmadığı kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Orta Doğu coğrafyasındaki 'demokrasi' tartışmaları dış politika açısından ne kadar değer taşır? Orta Doğu'da yaşanan sorunların temel kaynağının demokrasi olduğu iddialarını temellendiren ülkelerin bölgedeki anti-demokratik rejimleri desteklemeleri demokrasinin hangi parametresi ile açıklanabilir? Gerek ABD gerek Avrupa ülkeleri kendi halklarını dahi Orta Doğu'da yaşanan şiddet olayları üzerinden yönlendirebilmektedir. Böylece sözde 'terör' olaylarının engellenmesi için Orta Doğu'daki her türlü müdahaleye sessiz kalınabilmektedir. İronik olan ise bölgeye yapılacak olan hukuki ya da gayri hukuki müdahalelerin meşruiyetinin bile Orta Doğu halkları üzerinden sağlanmasıdır.

Arap Uyanışı ile başlayan ve Mısır'daki darbe ile şimdilik sona ermiş görünen süreçte ortaya çıkan gelişmelerden biri de Dabaşı'nin ifade ettiği üzere tüm modernleşme, Batılılaşma, Tarihin Sonu gibi kuramların çöpe gitmiş olmasıdır. Ayrıca bölgeye yönelik yapılan çalışmaların çoğunda ortaya konulan Oryantalist düşüncelerin tamamı ters yüz olmuştur. Arap halklarının beceriksiz ve şiddete yatkın olduğu iddialarının da gerçek olmadığı ortaya çıkmıştır (Dabaşı, 2015, s. 40). Mısır halkı darbe öncesi ve sonrası devrimlerine sahip çıkarak bunu açıkça göstermiştir.

Çalışmada Orta Doğu'da yaşanan demokrasi sorunsalı Mısır özelinde ele alınarak incelenmiştir. Bölgede yaşanan/yaşatılan demokrasi eksikliğinin temel nedeni olarak iddia edilen din (İslâm), kültür, demokratik tecrübe eksikliği gibi faktörlerden ziyade problemin bahsi geçen olgulardan daha derin olduğu ortadadır. Orta Doğu ve İslâm arasında sorunun hangisinde olduğu tartışmaları da konuyu yüzeyselleştirerek tartışılması ya da araştırılması gereken noktayı kaçırmamıza neden olmaktadır. Bölge jeostratejik, jeoekonomik ya da enerji politik açılardan kendi kaderine bırakılmayacak kadar değerli görülmektedir. Orta Doğu'da oluşabilecek demokratik rejimler tahayyül edildiğinde, Batı paradigmasına karşı en büyük meydan okumanın merkezi olması muhtemeldir. Böyle bir durumda Batı'nın çıkarları epistemolojik ve ontolojik olarak salt bölgede değil tüm

dünyada tehlikeye girecektir. Dolayısıyla Orta Doğu'da yaşanan krizlerin/ çatışmaların sona ermesi kısa vadede mümkün görünmemektedir.

Kaynakça / References

Abou-El-Fadl, R. (2013). Mohamed Morsi Mubarak: The Myth of Egypt's Democratic Transition. *Jadaliyya*, Erişim tarihi: 20.10.2016, http://www.jadaliyya.com/pages/index/10119/mohamed-morsi-mubarak_the-myth-of-egypts-democrati.

Akgün, B. (2015). *Modern Orta Doğu'nun Oluşumunda Batı'nın Etkisi*. Ankara: ESAM.

Al-Rasheed, M. (2013). Saudi Arabia: Local and Regional Challenges. *Contemporary Arab Affairs*, 6(1), 28-40.

Arı, T. (2004). *Irak, İran ve ABD Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya*. İstanbul: Alfa/Aktüel Kitabevi.

Binnendijk, H. (1995). Focus on the Middle East. *Joint Force Quarterly, Autumn* (8).

Bekaroğlu, A. E. ve Kurt, V. (2015). Mısır'da Otoriter Rejimin Sürekliliği ve Ordu: 'Arap Baharı' ve Sonrası Sürecin Analizi. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 2(2), 1-36.

Blair, D. (2012). Egypt's President Mohammed Morsi Challenging The Assumption The Army Holds Power. *The Telegraph*, Erişim tarihi: 26.10.2016, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/egypt/9471956/Egypt-president-Mohammed-Morsi-challenging-the-assumption-the-army-holds-power.html>.

Blum, W. (2013). *Emperyalizmin En Ölümcül Silahı Demokrasi Yalanı* (E. Duru, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.

Bou Nassif, H. (2016). Coups and Nascent Democracies: The Military and Egypt's Failed Consolidation. *Democratization*, 1-21.

Brown, L. C. (2003). *Diplomacy in the Middle East: the international relations of regional and outside powers*: IB Tauris.

Chomsky, N. (2002). *Terörizm Kültürü* (T. Cevdet, Çev.). İstanbul: Pınar Yayınları.

Cleveland, W. L. (2008). *Modern Orta Doğu Tarihi* (M. Harmancı, Çev.). İstanbul: Agora Kitaplığı.

Çevik, H. (2005). *Uluslararası politikada Orta Doğu*: Nüve Kültür Merkezi.

Dabaşı, H. (2015). *Arap Baharı Postkolonyalizmin Sonu* (A. T. Esen, Çev.). İstanbul: Sümer

Yayıncılık.

Davutoğlu, A. (2001). *Stratejik Derinlik*. İstanbul: Küre Yayınları.

Dursun, D. (2005). Orta Doğu'nun Ekonomik Sosyal ve Siyasi Yapı Özellikleri. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi* (50).

Dzenis, M. (2013). Morsi Is Out – Why Is China Still in?, *Muftah*, Erişim tarihi: 23.10.2016, <http://muftah.org/morsi-is-out-why-is-china-still-in/>.

Egypt's Morsi to Make Historic Trip to Tehran. (2012). *Aljazeera*. Erişim tarihi: 27.10.2016, <http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2012/08/2012818182526548301.html>.

Egypt's New President Mohammed Morsi, Vows to Support Palestinians. (2012). Erişim tarihi: 27.10.2016, <http://www.haaretz.com/news/diplomacy-defense/egypt-s-new-president-mohammed-morsi-vows-to-support-palestinians-1.44785>.

El-Dabh, B. (2013). Morsi in Russia. *Daily News*, Erişim tarihi: 24.10.2016, <http://www.dailynewsegypt.com/2013/04/19/morsi-in-russia/>.

Fahim, K. (2013). Ahmadinejad Visits Egypt, Signaling Realignment. *The New York Times*, Erişim tarihi: 22.10.2016, http://www.nytimes.com/2013/02/06/world/middleeast/irans-president-visits-egypt-in-sign-of-thaw.html?_r=0

Frisch, H. (2013). The Egyptian Army and Egypt's 'Spring'. *Journal of Strategic Studies*, 36(2), 180-204.

Fromkin, D. (2013). *Barışa son veren barış: Modern Orta Doğu nasıl yaratıldı? 1914-1922* (M. Harmancı, Çev.). İstanbul: Epsilon Yayınevi.

Gerges, F. (2014). Orta Doğu Uluslararası İlişkiler Çalışmaları:Tarih, Teori ve Metodoloji Üzerine Bir Haşiye. içinde Z. T. Kor (Ed.), *Orta Doğu Konuşmaları Bölgesel ve Küresel Perspektiften 'Arap Baharı'*. İstanbul: Küre Yayınları.

Gerges, F. A. (1991). The Study of Middle East International relations: a Critique. *British Journal of Middle Eastern Studies*, 18 (2), 208-220.

Hashim, A. (2011). The Egyptian Military, Part Two: From Mubarak Onward. *Middle East Policy*, 18(4), 106-128.

Hathaway, J. (2016). *Osmanlı Hâkimiyetinde Arap Toprakları* (G. Ç. Güven, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Hatuqa, D. (2012). Morsi's Election as Seen from Palestine. *Aljazeera*, Erişim tarihi: 22.10.2016,

<http://www.aljazeera.com/indepth/features/2012/07/20127311434932728.html>.

Henderson, B. (2012). Egypt's Mohammed Morsi Calls For Closer Iran Ties. *The Telegraph*, Erişim tarihi: 17.10.2016, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/egypt/9353467/Egypt-Mohammed-Morsi-calls-for-closer-Iran-ties.html>.

Huning, W. (2013). Xi Jinping Meets with His Egyptian Counterpart Mohamed Morsi, Agreeing to Deepen Sino-Egyptian Strategic Cooperative Relations. *Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China*, Erişim tarihi: 22.10.2016, <http://www.fmprc.gov.cn/eng/topics/xjpcf1/t1026811.shtml>.

İzzeti, E. (2014). İslâm'da Siyaset Teorisi (Y. Demirkıran, Çev.). İstanbul: İnsan Yayınları.

Kamrava, M. (2012). The Arab Spring and the Saudi-Led Counterrevolution. *Foreign Policy*, 56(1), 96-104.

Kinzer, S. (2016). *Dulles Kardeşler* (A. Vardar, Çev.). İstanbul: Profil Yayınları.

Kışlakçı, T. (2011). *Arap Baharı*. İstanbul: Mana Yayınları.

Köse, A. (2009). *Avrupa ve İslâm*. İstanbul: İz Yayıncılık

Lewis, B. (1994). *The Shaping of the Modern Middle East*. Oxford University Press.

Lockman, Z. (2013). *Hangi Orta Doğu?* (B. Birinci Çev.). İstanbul: Küre Yayınları.

Londoño, E. (2012). Visit By Egypt's Morsi To Iran Reflects Foreign Policy Shift. *The Washington Post*, Erişim tarihi: 20.10.2016, http://www.washingtonpost.com/world/middle-east/visit-by-egypts-morsi-to-iran-reflects-foreign-policy-shift_/2012/08/27/4baf4b3a-f060-11e1-b74c-84ed55e0300b_story.html.

Marshall, S. (2015). *The Egyptian Armed Forces and The Remaking of an Economic Empire*. Retrieved from Washington:

Mearsheimer, J. J. ve Walt, S. M. (2006). The Israel Lobby and US Foreign Policy. *Middle East Policy*, 13(3), 29-87.

Mitchell, T. (2014). *Karbon Demokrasi* (F. Berksun Çev.). İstanbul: Açılım Kitap.

Nye, J. S. J. ve Welch, D. A. (2010). *Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak* (R. Akman Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Özey, R. (2009). *Dünya Denkleminde Orta Doğu Coğrafyası*. İstanbul: Aktif Yayınevi.

Rice, C. (2003). Transforming the Middle East, Erişim tarihi: 15.11.2016, <https://www.washingtonpost.com/archive/opinions/2003/08/07/transforming-the-middle-east/2a267aac-4136-45ad-972f-106ac91e5acd/>

Ross, M. L. (2001). Does Oil Hinder Democracy?. *World Politics*, 53(3), 325-361.

Saleh, H. (2012). Morsi Challenges Generals' Power. *Financial Times*, Erişim tarihi: 18.10.2016, <http://www.ft.com/cms/s/0/789aa024-c921-11e1-bcb4-00144feabdc0.html#axzz2p3clCtV3>.

Sambur, B. (2008). İslâm ve Demokrasi. Ankara: Orion Kitapevi.

Spegele, B. (2012). Egypt's Morsi Firms China Ties, The Wall Street Journal. *The Wall Street Journal*, Erişim tarihi: 21.10.2016, <http://online.wsj.com/news/articles/SB1000872396390444230504577617271550304082>.

Thompson, W. R. (1975). Regime Vulnerability and the Military Coup. *Comparative Politics*, 7(4), 459-487.

Turan, Ö. (2003). *Medeniyetlerin Çatıştığı Nokta: Orta Doğu*. İstanbul: Yeni Şafak Yayınları.

Waxman, D. (2012). The Real Problem in US-Israeli Relations. *The Washington Quarterly*, 35(2), 71-87.

Worman, J. G. (2012). The New Egypt and The Global Community's Perceptions of Islamic Rule: Undermining the Political Aspirations of the Muslim Brotherhood as the Freely Elected Government. *Global Security Studies*, 3(4), 147-159.

Yayla, A. (2015). *Batı Neden Orta Doğu'da Demokrasi İstemiyor?*. Erişim tarihi: 15.11.2016, <http://www.yenisafak.com/yazarlar/atillayayla/bat%C4%B1-neden-ortadoguuda-demokrasi-istemiyor-2010429>

Yılmaz, H. İ. (2016). Orta Doğu'nun Jeo-Ekonomik Önemi ve ABD'nin Orta Doğu Politikasının Ekonomik Nedenleri. *TESAM Akademi Dergisi*, 3(1), 99-128.

Yıldırım R. ve Abdulcelil T. (2011). Mısır Siyaseti Haritası. *SETA Siyasi Harita*, 1.

Yılmaz, S. (2010). Orta Doğu'ya Demokrasiyi Getirmek. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 3(5), 64-82.

Summary

The concept of the Middle East was invented by the English. The borders of current Middle East countries are artificial like the concept of the Middle East. These borders were determined by the Sykes-Picot agreement which signed between Britain and France in 1916. There is no consensus on which countries can defined as a Middle East country. However, in widespread use Middle East indicates Egypt in the west, Turkey and Iran in the north, Oman Gulf in the east and Yemen in the south. The Middle East is regarded as the geography where human history begins. Because of this, the Middle East has attracted attention in all period of history. Because of its geopolitical, geoeconomic and geocultural features, the region have been an arena of great powers. After withdrawal of the Ottoman Empire the Middle East remained under domination of France and Britain. The colonial policies of the West caused negative effect especially on Egypt. For instance those policies prevented the development of democratic culture and democratic institutions in Middle East societies. There was a structural disorder about Middle East political systems by the West during colonial period. And it was continued after the colonization. The modern army in Egypt was seen as a antidote for institutional weakness after colonization. However, with the establishment of modern armies, the military has gained considerable respect in the political system. The military overthrew the monarchs which are resistant to social reform and nationalism on the grounds that corruption and degeneration. The coup of free officers in Egypt in 1952 took place in this framework. At the end of this process, which is defined as the honeymoon effect, the army took all control in the country instead of rescuing the political system from the swamp and transferring the governance to civilians. The relations established by the international actors and Egyptian army caused control politics and economy.

US known as leader of the Western World followed three strategies for the

region during the Cold War. These were keeping the USSR away from the Middle East, securing the transportation of energy reserves and finally ensuring the safety of Israel. US who was the superpower has increased its affectiveness in the region with the end of the Cold War. After 9/11, the United States declared that countries in the region should be restructured because the Middle East poses a threat to American security as well as instability in the region. And US declared this situation to the world firstly by the Great Middle East Project and then by the Extended Middle East and North Afrika Project. This project was tried to legitimized by popular concepts such as democratization, liberation and prosperity. But this Project which ignore the basic principle of international law has increased hatred towards US in the worlds especially in the region. Mainly the USA, Europeand countries wanted democracy in the Middle East. Here Arab Awakening which turning point for European countries started in Tunisia in December 2011. As a result of the democratic demonstrations authoritarian regimes like Zeynel bin Abidin Bin Ali and Maummer Qaddafi have begin to overthrow. After Tunisia and Libya such demonstration seen also in Egypt. After Mubarek leave the adminisration democratic elections held in Egypt. As a result of the elections Mursi, who supported by Muslim Brotherhood, elected to the Presidency. However in a short time the army took over the administration and jailed the elected president. The sharing of speculative news and information on the causes of this military coup in Egypt led to the disappearance of many of the main causes behind the military coup. Moreover, the Western media's adopt the coup instead of criticize led to emergence of many question marks. In order to overcome these question marks and to understand the dynamics of coups in Egypt, the internal and external causes of the coup were investigated under the title Vertical and Horizontal Relations in this study.

The reaction of the army to the changing political atmosphere within the context of vertical relations has been discussed. Accordingly, the worldview

of the army, the institutional interests of the army, the perspective of the army to the new ruling civilian elites, and the power relation between the army and the democratic government have been dealt with in the context of vertical relations of the coup. The role of regional and global actors in the context of horizontal relations has been discussed. In this context, the changes in the security perceptions of the Israeli and Arab monarchies, the relations that are being tried to be rebuilt with Iran and finally the regional politics of the USA are discussed in the context of horizontal relations.